

Marton Ernő fiatal évei és újságírói pályájának kezdetei

Marton Ernő az erdélyi cionista mozgalom meghatározó alakja, főként a zsidó nemzeti ideológia alapjainak és politikai kereteinek lefektetésével foglalkozott, de szervezői, politikai tevékenysége is jelentős. Marton mindenekelőtt újságíró volt, az *Új Kelet*, Kolozsváron (majd később Izraelben) megjelenő cionista napilap főszerkesztője egészen haláláig. Az újság több párhuzamos funkciót is betöltött a két világháború közötti erdélyi zsidóság életében, így egyidejűleg volt a közösség szócsöve, a cionista propaganda eszköze és az erdélyi zsidóság információs bázisának fő forrása. Az újság főszerkesztőjétől és újságíróitól a sokrétű feladat elvégzése magas nivójú tudást, cionista elköteleződést, újságírói tapasztalatot és társadalmi összeköttetést igényelt. Eddig kérdéses volt, hogy Marton Ernő rendelkezett-e ezekkel a kvalitásokkal 1918 ősszén, amikor is Erdélyben a cionista mozgalom a kibontakozás és kiépülés korszakát élte, és ő fiatalon az *Új Kelet* főszerkesztőjeként kapcsolódott be a nemzetépítési munkába. A személyéről készült kisebb lexikonbejegyzések eddig csak azt emelték ki, hogy szülővárosában, Dicsőszentmártonban a főispáni titkár tisztségét töltötte be, és jogi egyetemet végzett,¹ de ennél részletesebb információt fiatalkoráról és karrierjének kezdetéről nem nyújtanak a róla írt életrajzok.

Jelen írás ezt a hiányosságot pótolja: bemutatja Marton Ernő fiatal éveit, családját, tanulmányait, újságírói pályájának kezdetét és politikai-adminisztrációs aktivitását. A tanulmány mindenekelőtt arra a feltételezésre épít, hogy személyiségének kialakulásában a családja, iskolái és a városi közélet mellett a dicsőszentmártoni zsidó közösség játszott fontos szerepet, így annak társadalmi jellemzői és a hagyományos zsidó vallási élethez való viszonyulása nyomokban megtalálható az ő jellemfejlődésében is. Ez a folyamat karrierje kiépülésével esett egybe, amely túlnyomórészt Dicsőszentmártonban zajlott, és amelyet tudatosan alakított. A városban eltöltött évek alatt öt olyan jellemvonás, attitűd fejlődött ki benne, amelyek meghatározták egész további karrierjét és életét: a zsidósághoz és zsidó kultúrához fűződő szoros kapcsolat, írói, újságírói tehetség, jogi, politikai és közigazgatási affinitás, társadalomtudományos objektivitás, valamint cionista elköteleződés.

¹ Újvári 1929. 494.

A fennmaradt kevés személyes forrás mellett hivatalos adminisztrációs dokumentumokra, visszaemlékezésekre, korabeli kiadványokra és legfőképpen Marton közölt cikkeire támaszkodom. Későbbi cikkei nyomokban tartalmaznak visszaemlékezés-foszlányokat is. Mivel a cikkek nagy része prózai írás, ezért azok elemzésével tárom fel Marton gondolat- és érzésvilágát. A dicsőszentmártoni zsidóság és Marton közti szoros kapcsolat folytán a közösségre vonatkozó források is helyet kapnak a vizsgálatban.

A család

Marton Ernő családi hátterét az ortodox rabbiság intézménye határozta meg, mivel apja rabbi, anyja pedig híres rabbik leszármazottja volt. Édesanyja Duschinszky Minka néven született, de később férje után Marton Miksánéra változtatta nevét. Marton anyai nagyapja, Duschinszky Bernát a Námesztó környéki kistelepülések rabbija, az ő felesége pedig Reich Katalin (Rivka Hajele) a budapesti ortodox főrabbi, Koppel Reich testvére volt.² Nagybátyja, Duschinszky Mihály a későbbiekben Magyarország egyik leghíresebb rabbijává vált. 1898-ban, mindössze 27 évesen választották meg a Budapesthez közeli rákospalotai hitközség rabbijának, ahol több mint 40 éven keresztül állt a közösség élén. A rákospalotai rabbinak nagy körültekintéssel és diplomáciai érzékkel sikerült megakadályoznia közössége szétválását. Annak ellenére sikerült benntartani a hitközségét az ortodox intézményhálózatban, hogy tagjainak többsége neológ beállítottságúnak számított.³

Duschinszky Bernát gyerekei, így Minka is, a vallási és kulturális türelem légkörében nőttek fel, gyerekkorukban az európai kultúra értékeivel is megismerkedtek. Anyanyelvük a német volt, de a magyar és európai nyelveket is megtanulták.⁴ Marton Miksáné magas műveltségéről és szervezői tehetségéről Dicsőszentmártonban is tanúbizonyságot tett, ahol a Zsidó Nőegylet vezetését vállalta magára. A városban mélységes vallásosságáról, emberszeretetéről és elesetteket segítő készségéről emlékeztek meg.⁵ 1935-ben hunyt el, temetésén az ország egész területéről vettek részt rokon és baráti rabbik.⁶

Marton Ernő apja, Marton Miksa 1866-ban született Sopronkeresztúron. A kereskedelmi iskolában dőbrent rá, hogy ezt a pályát nem neki szánták, és elkezdte a helyi jesivát⁷ látogatni. Később Pozsonyban tanult Hátám Szófer⁸ utódainál, majd rabbi

² Haim 2005. 7.

³ Haim 2005. 8.

⁴ Haim 2005. 7–8.

⁵ Özvegy Marton Miksáné emlékezete a dicsőszentmártoni Zsidó Nőegylet díszközgyűlésén. *Új Kelet*, 1935. február 6. 4.

⁶ Eltemették özvegy Marton Miksánét. *Új Kelet*, 1935. január 18. 2.

⁷ Jesiva: Jelentése „ülés”. Magasabb fokú iskola a Talmud tanítására.

⁸ Hátám Szófer (1762–1839): Frankfurtban született rabbi, akit 1807-ben Pozsonyba hívtak főrabbinak,

diplomáját is ott szerezte meg.⁹ Feleségül Duschinszky Bernát lányát, Erzsébetet vette el, de esküvőjük után egy évvel felesége meghalt, és ebből a házasságból nem született gyereke. Később a volt felesége testvérével, Duschinszky Minkával kelt egybe, tőle két lánya és egy fia, Ernő született. A Marton és Duschinszky család nagyon jó kapcsolatot ápolt, mivel nemcsak Miksa, hanem öccse, Dávid is Duschinszky lányt, Viktóriát vette feleségül. Valószínűsíthető, hogy Marton Miksa a pozsonyi jesivában létesített kapcsolatot Duschinszky Mihállyal és rajta keresztül apjával, Bernáttal.¹⁰

Marton Miksát 1891-ben megválasztották a kővágóörsi hitközség rabbijának, de ott csak három évig töltötte be ezt a posztot.¹¹ 1894-ban a dicsőszentmártoni ortodox hitközség felhívására jelentkezett a meghirdetett rabbi állásra, a többi jelölt visszalépése után ő nyerte el a tisztséget. A tudósítások szerint nagy lelkesedéssel választották meg „*Marton Miksa rabbit, aki úgy magas műveltsége, mély tudományossága, kifogástalan hitbuzgó élete, mint kiválóan kedves és megnyerő egyénisége*” mély benyomást tett a zsidó közösségre. Emellett Engelmann Hermann hitközségi elnök és fia, az akkor még joghallgató Erdős Izor az ifjú rabbi mellett agitáltak,¹² mivel úgy találták, hogy vallásossága és személyisége megfelelő az ortodox beállítottságú, de ortodox hagyományokat csak részben és mély vallási életet nem gyakorló közösség számára.

Megválasztásának igazán csak az adta meg a végső lökést, hogy az új rabbi képes és hajlandó volt magyarul tartani az istentiszteletet a zsinagógában.¹³ Marton már azelőtt is szívesen tartott prédikációt magyar nyelven, így a dicsőszentmártoni felkérést is elsősorban ennek köszönhette. Megválasztása után teljes mértékben eleget tett a kérésnek, és már székfoglaló beszédét is magyarul tartotta meg. Az *Egyenlőség*, a reformzsidósághoz köthető hetilap Marton Miksa magyarul tartott prédikációiról és beszédeiről több ízben is dicsérőleg számolt be. A cikkek írói szerint akkoriban a magyar nyelvű prédikáció ortodox zsinagógában szinte páratlan esemény volt, mi több, Marton beszédeit, „szép magyarsággal” adta elő.¹⁴

Marton Miksa világi tudományokban szerzett jártasságát elsősorban a kereskedelmi iskolában eltöltött pár évnek köszönhette. A pozsonyi jesivában kialakult szemlélete pedig híven tükrözte a Hátám Szófer halála után megváltozott új vallás- és oktatásfelfogást. Különösképpen vonatkozott ez a prédikáció nyelvére, mivel már fia, Ktav Szófer megváltoztatta apja akaratát, és a zsinagógában bevezette a német prédikációt.¹⁵ Benedikt Lajos, Marton Miksa kortársa, aki szintén a pozsonyi jesiva diákja volt, egy olyan intézmény képét vázolja fel, amelyben megpróbálták összeegyeztetni a

és ott megalapította saját jesiváját. Eszmerendszerének alapja a zsidó reformmozgalom és a zsidóság radikális megváltozásának elutasítása volt. Ebből az eszmerendszerből fejlődött ki a zsidó ortodoxia.

⁹ Zichy – Deresty 1896. 241.

¹⁰ Haim 2005. 8.

¹¹ Cohen 1988. 150.

¹² Szabó 1938. 202.

¹³ A dicsőszentmártoni izr. Hitközség ünnepe. *Kis-Küküllő*, 1894. január 28. 2.

¹⁴ Ortodox rabbi – magyar beszéd. *Egyenlőség*, 1894. január 26. 12; Magyar szónoklatok. *Egyenlőség*, 1895. szeptember 6. 8.; Az erzsébetvárosi hitközség új temploma. *Egyenlőség*, 1903. október 10. 8.

¹⁵ Katz 1999. 103.

tradicionális alapokon nyugvó vallásosságot a kor modern kihívásaival – természetesen az ortodox eszmerendszer keretei között maradván. Így elősegítették a növendékek orientációját a modern tudományok felé,¹⁶ és nagy hangsúlyt fektettek a halachikus¹⁷ tudás megszerzése mellett az etika és gyermeknevelés módszereinek elsajátítására.¹⁸

Marton Miksa igen elkötelezett magatartást képviselt Magyarország és a nemzeti érdekek irányában. Dicsőszentmártonba való megérkezésekor megígérte, „*hogyminden törekvése az lesz, hogy a hitbuzgóság felélesztése mellett, a magyar állameszmét s a hon és a király iránti szeretetet és rendíthetetlen ragaszkodást híveiben meggyökereztesse*”.¹⁹ A magyar nemzeti patriotizmus haláláig benne élt. Az állami ünnepek, megemlékezések tiszteletére külön istentiszteletet tartott, így Kossuth Lajos halála²⁰ vagy éppen a millenniumi ünnepség keretében fejezte ki az ország iránti lojalitását és elköteleződését. Utóbbi ünnepségen Marton Miksa a vármegyeház udvarán tartott zászlóavató beszédet több száz főnyi közönség előtt.²¹ Minden nagyobb ünnepségen hasonló, Magyarországot dicsőítő hazafias szellemű szónoklat hangzott el tőle.

Az dicsőszentmártoni rabbi bizalmas kapcsolatot ápolt híveivel. Azok előszeretettel jellemezték őt „szeretetre méltónak és kedves modorúnak”. A megítélésben az is közrejátszott, hogy Marton a pozsonyi eszmékhez híven nagy figyelmet fordított az ifjúság vallási nevelésére, így külön gyerek-istentiszteletet is tartott a fiatalok számára.²² Azonban a hívekre minden bizonnyal a rabbi vallási felkészültsége és elkötelezettsége tette a legnagyobb hatást. Annak érdekében, hogy a rabbifunkciókkal járó feladatokat minél tökéletesebben elvégezze, folyamatosan képezte magát. Marton Ernő egyik visszaemlékezésében írja apjáról egy ünnepi készülődés kapcsán: „*Az apám tanult, folyton tanult, hosszú éjjeleken át, hogy befejezze erev pészachra²³ a megkezdett talmud fejezetet, nehogy a város elsőszülötteinek börtölniük²⁴ kelljen*”.²⁵

¹⁶ Az állam már ekkor megkövetelte a négy középiskolai osztály elvégzését a rabbiktól.

¹⁷ Halacha: A zsidó írásmagyarázók Tórából levezetett, tételekben foglalt szokásjoga vagy vallási törvénykezelése.

¹⁸ Benedikt Lajos 1914: A pozsonyi rabbiképző intézet (Jesiva). *A vallás*, 1914. február 23.; Benedikt Lajos 1914: A pozsonyi rabbiképző intézet (II rész). *A vallás*, 1914. február 20.

¹⁹ Vegyesek/A dicsőszentmártoni izr. hitközség és anyakönyvi kerület rabbijának fogadtatása, *Kis-Küküllő*, 1894. január 21. 3.

²⁰ Vegyes/Gyászünnepély Kossuthért. *Kis-Küküllő*, 1894. április 8. 2–3.

²¹ Dicsőszentmártonban. *Egyenlőség*, 1896. június 05. 5.

²² Heti Hírek/Gyermek-istentisztelet az Izraelita zsinagógában. *Kis-Küküllő*, 1897. szeptember 12.

²³ Pészach vagy pészah: az egyiptomi kivonulás ünnepe/Erev pészach: Pészach első este. A pészach több napon át tart, és számtalan előírás szabályozza azt. Egyik legfontosabb állomása a pészacheste, amikor is sor kerül a széderre.

²⁴ A pészach alatti böjtölés az utolsó egyiptomi csapásra emlékezik, melyben az összes egyiptomi elsőszülött meghalt, és a zsidó elsőszülöttek megmenekültek. Aki elsőszülött fiú, vagy aki kiskorú elsőszülött apja, annak vagy böjtölnie kell, vagy ki kell váltania a böjtöt, úgy, hogy részt vesz az egyik talmudi traktátus tanulásának befejezési ünnepségén. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a rabbtól meghallgatják a traktátus befejezését, és az ebből az alkalomból rendezett ünnepi lakomától kezdve egész nap folytathatják az étkezést.

²⁵ Marton Ernő 1920: Korok és országok pészachjai. *Új Kelet*, 1920. április 1. 22–25.

A rabbi sikeres karrierjét azonban súlyos betegség szakította félbe, majd 1912-ben hosszú szenvedés után elhunyt. A temetésén majd halálának egyéves évfordulóján tartott sírkőavatási ceremónián részt vett nagy számú és nagy presztízsű rabbik jelenlétéből²⁶ arra következtethetünk, hogy Marton Miksa méltó megbecsülésnek örvendett az ortodox rabbik körében.²⁷

Marton és Duschinszky család hasonló életvitele és világról alkotott felfogása bizonyára elősegítette a kettőjük közötti barátság kiépülését. A legszembetűnőbb hasonlóság, hogy miközben mindkét család szoros kapcsolatban állt az ortodox intézményrendszerrel, gyerekeiket világi oktatásban is részesítették, és a második generációban ment végbe a nyelvi asszimiláció folyamata. Mihály és Miksa között a hasonlóság még szembetűnőbb, mivel rabbiként mindketten nagy nehézségek árán akadályozták meg a közösségük szétválását. Ráadásul fiaik hamar a cionista mozgalomban találták meg a helyüket.

Gyerekkor, iskola

Marton Miksának és Marton Miksánénak három gyereke (Ilona, Erzsébet és Ernő) született. A négyablakos, nagy kerttel szegélyezett családi ház az Ádámosi utcában, a város központi részén állt. Gyerekeik nevelése, valamint testi egészségük megóvása prioritás volt a szülők számára. Mindent megtettek, hogy feljavítsák fiuk gyenge testalkatát, így téli időszakban csukamájolajat itattak vele, és több alkalommal Abbáziába utaztak.²⁸ Az orvostudományban ekkor kezdett elterjedni a természetes gyógyítás, így a szülők az új eszméket is magukévá tették. A gyerekek minden reggel az udvaron tornáztak az ott berendezett „tornateremben,” majd a már este elkészített hideg vízben fürödtek meg.²⁹ Mindeközben, a családi légkört a szigorú vallási fegyelem uralta. A zsidó ünnepeket előírás szerint megtartották, az előkészületekből, illetve rituálékból a gyerekek is kivették részüket. Otthon magyarul beszéltek egymással, de közben németül és jiddisül is tanultak. A héber nyelvet vallási rituálék során elmondott imákkal, talmudtörténetekkel vagy énekekkel ismerték meg. Az elmondott héber szöveget az apa lefordította és megmagyarázta a gyerekeinek, azok pedig eredeti nyelven ismételték azt utána.³⁰

²⁶ A temetésén jelen voltak: marosvásárhelyi, nagyszebeni és szászrégeni rabbik. A megyesi rabbi, Reich József tartott emlékbeszédet, és sógora Dusinszky Mihály rákospalotai rabbi becsúsztotta el. A sírkőavatásán apósa Duschinsky Béla, Námesztó főrabbi méltatta az elhunytat, és Krausz Vilmos, Debrecen status quo hitközségének rabbija prédikált.

²⁷ Marton Miksa 1866–1912. *Vármegyei híradó*, 1912. október 20.

²⁸ Feuerstein 1987. 305.

²⁹ Lebovitsné Marton Erzs 1963: A szülői házban. *Új Kelet*, 1963. szeptember 06.

³⁰ Marton Ernő 1920: Korok és országok pészachjai. *Új Kelet*, 1920. április 1. 22–25.

Mivel Marton Miksa fiát rabbipályára szánta, ennek megfelelően igyekezett nevelésén keresztül vallási alapokkal felruházni őt. Otthon fiával megismertette a vallási hagyományokat, a Tóra és Talmud tanításait, így terelve kíváncsi, mindig tanulni vágyó fiát a judaizmus felé. Martont a családi házban nemcsak szülei vallási buzgósága formálta, hanem apja bőséges teológiai könyvtára is, a polcokon fellelhető könyvekbe ő is szívesen belelapozott. Marton szerint *„ezer meg ezer könyv hevert a szekrényekben és állványokon, öreg fóliánsok, talmudok és bibliák sokféle változatban, hatalmas Shulchan Aruchok és imakönyvek”*.³¹ Azonban mivel a rabbi tisztában volt a világi oktatás fontosságával és zsidó iskola nem is működött a településen, így fiát lánytestvéreivel egyetemben a helyi állami elemi iskolába íratta be. Döntésében az is közrejátszhatott, hogy a rabbiknak ekkor kötelező volt négy osztályos elemi iskola elvégzése, így ezzel is elősegíthette a fiának szánt karrier építését.

Az állami elemi iskola 1872-ben kezdte meg működését a városban,³² de csak a század végére sikerült kimagasló tanári kart verbuválni, és megfelelő tantervet összeállítani benne. A rabbi fia 1902-ben kezdte az első osztályt az intézményben, a négy általánost a legmagasabb osztályzattal fejezte be, és minden egyes alkalommal könyvjutalomban részesült, kitűnő tanulmányi eredményei elismeréséül.³³ Marton 1906-tól a dicsőszentmártoni polgári fiú- és leányiskolában folytatta tovább tanulmányait. Az első két évben humán tantárgyakból tökéletes minősítést kapott, de olyan reál- és művészeti tárgyakból, mint mértani rajz, mértan, ének valamint esztétikai minősítésekben (szépirás, írásbeli dolgozat külalakja) nem tudott kitűnő lenni.³⁴ A második két évben sikerült leküzdenie hátrányait, és sokkal jobb jegyeket szerzett a reál-, művészeti tantárgyakból is, utolsó évben mindenből kitűnő értékelést kapott (igaz ehhez az is kellett, hogy testnevelésből és rajzból felmentést kapjon).³⁵

Marton Ernő célja az iskolában az volt, hogy a legkiválóbb tanuló legyen, ennek tudatában nem meglepő, hogy az egyik tanár az év végén azt írta bizonyítványába, *„hogy csak azért adok kitűnőt, mert ennél jobb nincs”*.³⁶ Általában elégséges volt számára a tanár órai magyarázata, nem töltött nagyon sok időt otthoni tanulással, az iskolában kiváló szavalóként ismerték, és gyönyörű iskoladolgozatokat nyújtott be tanárainak.³⁷ Utolsó évben az iskola önképzőkörének, vagyis a legkitűnőbb diákok csoportjának tagja és pénztárosa lett. Ennek keretében különböző versenyeken szerepelt, ahol elért első helyezései még több ajándékkönyvvel gazdagították könyvespolcát. Az iskolában idegen nyelv gyanánt németet tanult, ami a szülői házban szerzett előképzettség nyomán bizonyosan nem jelentett számára kihívást. Ennek fényében nem meglepő, hogy röviddel a polgári iskola elvégzése után Heine verseit fordította németről

³¹ Uo.

³² A dicsőszentmártoni „Báró Eötvös Intézet” állami elemi és gazdasági felső népiskola értesítője 1883. 10–11.;

³³ Kósa 1903. 47.; 1904. 55.; 1905. 55.; 1906. 55.

³⁴ Kósa 1907. 14.; 1908. 14.

³⁵ Kósa 1909. 15.; 1910. 17.

³⁶ Feuerstein 1987. 305.

³⁷ Lebovitsné Marton Erzsi: A szülői házban. *Új Kelet*, 1963. szeptember 06.

magyarra.³⁸ Két lánytestvére szintén kiváló osztályzatokat szerzett az iskolában, főként Ilona, aki minden évben színjeles osztályzattal végzett, és több éven át volt tagja a lányönképzőkörnek.

Az iskola egyik tanára, Halmágyi Samu igen nagy hatást tett az ifjú Marton Ernőre. Halmágyi 1905-ben helyettesítőként érkezett az iskolába, ily módon reáltantárgyak tanításával kezdte meg dicsőszentmártoni tevékenységét. Azonban lassan irodalom iránti szenvedélyével tűnt ki az iskolában és a városban, mivel rövidesen magára vállalta a *Kisküküllő Megyei Tanügy* című szaklap szerkesztését, és a helyi lapokban irodalmi és közéleti témájú cikkeket, valamint verseket közölt. Verseskötetével 1915-ben debütált, azonban költői pályája csak másodlagos helyet foglalt el a tanári hivatása mögött.³⁹ Később a dicsőszentmártoni polgári iskola és más erdélyi iskolák igazgatójává is kinevezték. Halmágyi vezette be Martont a szépirodalom rejtelseibe, és indította el az írás útján. Marton tanárát nemcsak pedagógusként de emberként is szerette, írói tehetségét tisztelte, sőt mestereként tekintett rá.⁴⁰ Első irodalmi próbálkozásait valószínűleg Halmágyi segítségével publikálta a helyi lapban, a *Kis Küküllőben*.

Azonban szépirodalmi tehetségét nem tudta kibontakoztatni, mivel a polgári iskola elvégzése után apja vallási oktatással kívánta a neki szánt karriert beteljesíteni. Így 1910 szeptemberétől megkezdte vallásos tanulmányait a nyitrai jesivában,⁴¹ ahol azonban csupán egy évet maradt, utána Szombathelyen folytatta tovább azt. Több körülmény is befolyásolta a Marton családot az új oktatási intézmény kiválasztásában. Először is, a nyitrai jesiva a zsidó társadalom szempontjából a legelkötelezettebb ortodox terület része volt, amelynek szemléletmódja nem egyezett teljes mértékben a család nézeteivel.⁴² Emellett, mivel édesapja Vas megyéből származott, és az ő testvére Szombathelyen élt, rokonai segítségükre lehettek a nyugat-magyarországi városban.⁴³ Marton Ernő nagybátyja, Marton Dávid a szombathelyi ortodox hitközség tagja, divatáru-kereskedelemmel alapozta meg egzisztenciáját.⁴⁴ A család a korban elterjedt gyakorlatot alkalmazta, miszerint a jesivanövendékek tanulmányaik során rokonaiknál laktak, vagy erősen támaszkodtak azok segítségére, például az élelmezésben.

³⁸ Marton Ernő (fordítás) 1917: A lyrai intermezzó-ból (Heine). Vármegyei Híradó. 1917. augusztus 2. 1.

³⁹ Kelemen 1.

⁴⁰ Marton Ernő 1916: Hadak útján, *Kis-Küküllő*, 1916. április 23. 1–2.

⁴¹ Marton Ernő 1933: Egy eposz margójára. In: *Múlt és Jövő*, 1933. 21. évfolyam, 147.

⁴² Az ortodox zsidóság 19 és 20. századi történetében megkülönböztethető unterlandiek és oberlandiek. Előbbiek Magyarország északi megyéiben éltek, legtöbbször az országos átlaghoz viszonyítva alacsonyabb jóléti körülmények között, de erős elkötelezettséggel az ortodox értékek iránt. Utóbbiak az ország nyugati megyéiben éltek szintén ortodox közösségi hálóban, azonban sokkal inkább nyitottabbak voltak a változó körülményekhez való alkalmazkodásban, és így a magyar átlagot vagy annál magasabb anyagi státuszt értek el. Lásd: Katz 1999. 118.

⁴³ Feuerstein 1987. 305.

⁴⁴ Löwinger 1974. 87.; Kelbert 2016. 67.

Így Marton 1911 őszén már a szombathelyi jesivában kezdte meg a tanévet Benedikt Márk,⁴⁵ a helyi ortodox rabbi iránymutatása mellett.

A jesiva a zsidó oktatás egy magasabb foka, fő célja a diákok tudásának elmélyítése a Tanahban (Mózes öt könyve) és a szóbeli hagyomány szövegeiben, azaz a Talmudban. Ebben az oktatási intézményben a növendékek mindennapjait a héber szövegek elemzése, azok összhangba hozása, a következtetések levonása, és a gyakorlati alkalmazás lehetőségeinek megtárgyalása töltötte ki. Így a jesivák elsődleges feladata nem a rabbik, hanem talmudtudósok nevelése volt, de a kiváló tanulók három rabbi jóváhagyásával rabbidiplomát szerezhettek.⁴⁶ Ebben a korban a jesivákban főként a jiddist használták, a Talmud és a Tóra szövegét erre a nyelvre fordították le, valamint a magyarázatokat is jiddis nyelven adták elő. Viszont a 20. század elején egyre elterjedtebbé vált a magyar nyelv használata is.⁴⁷ Nyitrán bizonyosan a jiddist használták, Szombathelyen a növendékek egymás között áttérhettek a magyarra, de ott is még többnyire a jiddis volt jellemző.

A jesivanövendékek – a „bóherek” – (jelentése: választott), felkészültségük és a jesivában eltöltött éveik szerint vettek részt az intézmény hierarchikus életében. A dicsőszentmártoni rabbi fia mindennapjait más növendékekkel egyetemben, a talmud-tóratanulás és imádkozás töltötte ki. Az intézmény szűkös anyagi körülményeiből kifolyólag kevés ennivalón osztoztak, arról legtöbbször maguknak kellett gondoskodniuk. Nem volt ritka, hogy a rabbi nádpálcával fegyelmezte az engedetlen vagy figyelmetlen bóhereket, de akár meg is pofozhatta a felkészületlen tanulót.⁴⁸ Marton nem tudott megbarátkozni a szegényes viszonyokkal és a testi fenytést is magába foglaló szigorúsággal. Egyik későbbi írásában is ezt az érzést fejezi ki. A felidézett jelenetben a diákok rettegetek a rabbtól, mivel feleléskor nem tudták a leckét, túl éhesek voltak ahhoz, hogy azt rendesen megtanulják.⁴⁹

Az irodalom iránti szenvedélyét a vallási oktatás nem tudta megtörni. Nyitrán titokban tovább folytatta a vers- és novellaírást. Később így emlékszik vissza erre az időszakra: „*Alig múltam tizenöt éves, de az irodalmi ambíciók már kikezdték gyermeki nyugalمامat. A jesiva szigorú rendje mellett is egyre több időt téptem le a gemára⁵⁰ tanulásra szentelt éjszakákból, hogy titokban belső remegésekkel és izgalmakkal verten verseket, novellákat írjak, részben íróasztalom fiókjába, részben különböző szerkesztőségi papírkosarak számára.*”⁵¹ Szombathelyen még több ideje nyílt az írásra, az elkészült munkákat pedig a Vasvármegye nevű helyi laphoz küldte be, ahol, legnagyobb

⁴⁵ Benedikt Márk: 1858-ban született, Pakson, a nikolsburgi rabbi leszármazottjaként. Sévet Széfer tanítványa, Galántán és Miaván tanult. Előbb Nagyjóka rabbija, Szombathelyre 1898-ban választották meg. Az általa fenntartott jesiva kiválónak számított az országban. Lásd: Löwinger 1974. 173–174.

⁴⁶ Moskovitz 1999. 13–14.

⁴⁷ Domán 1990. 63.

⁴⁸ Domán 2002.

⁴⁹ Marton Ernő 1914: Májim Genovim. *A vallás*, 1914. április 10. 2.

⁵⁰ Gemára: Az amórak misna- és bibliai magyarázatainak gyűjteménye a Gemára nevet viseli, amely a Misnával együtt képezi a Talmudot.

⁵¹ Marton Ernő 1933: Egy eposz margójára. In: *Múlt és Jövő*, 1933. 21. évfolyam, 147.

meglepetésére már tiszteletdíjban is részesült.⁵² Nem véletlen, hogy a jesivában eltöltött idő alatt Patai József⁵³ volt a példaképe, aki gyerekként szintén vallási tanulmányokat folytatott – épp a nyitrai jesivában – később pedig elismert zsidó-cionista íróvá vált.⁵⁴ Mindazonáltal a két település helyi újságaiban nem lelhető fel az ifjú diák neve, valószínűleg azért, mert a jesiva vezetői előtt titkolta irodalmi munkásságát, és kellemetlenül érintette volna, ha a tiltott tevékenység mégis napvilágra kerül.

Marton 1912 őszén tért vissza Dicsőszentmártonba, ahol apját súlyos betegen találta. A beteg rabbit az orvosok már nem tudták megmenteni, így október 20-án, 47 évesen meghalt. Temetése a Duschinszky család és a környező települések rabbijainak részvétele mellett zajlott.⁵⁵ A városban „szeretetreméltó és kedves modorú” rabbiként ismert Marton Miksa halála nemcsak a dicsőszentmártoni zsidó közösség egy történelmi korszakát zárta le, hanem családjának életét is változások elé állította.

Áttérés a világi pályájára: diák és újságíró

A karrier kérdése konfliktust idézett elő Marton Ernő és apja között. Marton Miksa felvilágosult világi nevelést akart biztosítani fiának, de végső soron azt szerette volna, ha fia követi példáját, és rabbivá lesz. Ezzel szemben fia úgy érezte, hogy a jesiva „gettóként” tartja vissza őt a szabad világtól, az érettségi vizsgától, egyetemről, irodalomtól, amelyek „messzi délibábnak” tűntek számára. Ki akart törni ebből a környezetből, és saját vágyait, céljait kívánta beteljesíteni.⁵⁶ Ugyan apja akarátának engedelmeskedve rászánta magát a vallási tanulmányokra, de ahogy annak halálával az atyai autoritás többé már nem kényszerítette őt az út folytatására, végleg elhagyta Szombathelyt.

Azonban apai örökségével és családja közösségben betöltött szerepével nem tudott rögvést szakítani, a helyzet megkövetelte az örökségben maradt funkciók ellátását. A közösség rabbi nélkül maradt, és ő volt a legalkalmasabb személy a pozíció átvételére. Így amíg a közösség új rabbit nem talált, magára vállalta apja helyettesítését. Közel egy évig igazgatta a dicsőszentmártoni zsidóság vallási életét,⁵⁷ közben testvérével, Ilonával

⁵² Kósa 1909. 15.; 1910. 17.

⁵³ Patai József (Gyöngyöspata, 1882 – Izrael, 1953): Az elemi iskola elvégzése után több jesivában tanult, később egy évig a budapesti rabbiképzőt látogatta, majd a budapesti egyetem bölcsészeti karán tanult. 1907-ben doktori diplomát, 1908-ban tanári oklevelet szerzett. 1908–1921 között budapesti gimnáziumi tanár. 1912-től *Múlt és Jövő* című zsidó folyóirat szerkesztője volt. 1940-ben kivándorolt Palesztinába. Irodalmi, könyv- és folyóirat-kiadói tevékenysége cionista szellemben zajlott és a zsidó nemzeti öntudat felkeltését célozta. Lásd: Kőbányai 2014. 100–145.

⁵⁴ Marton Ernő 1933: Egy eposz margójára. In: *Múlt és Jövő*, 1933. 21. évfolyam, 147.

⁵⁵ Marton Miksa 1866–1912. *Vármegyei Híradó*, 1912. október 20. 2.

⁵⁶ Marton Ernő 1933: Egy eposz margójára. In: *Múlt és Jövő*, 1933. 21. évfolyam, 147.

⁵⁷ Feuerstein 1987. 305.; Interjú Marton Michaellel (Marton Ernő fia), készítette Olosz Levente. (A szerző tulajdonában).

az izraelita diákok hitoktatását is végezte.⁵⁸ Az új rabbi, Krausz József⁵⁹ közelebbi kapcsolatban állt a Marton családdal, mivel beiktatása után elvette Marton testvérét, Ilonát. Az új rabbi elődje szellemét kívánta tovább folytatni munkájában, mivel nagy figyelmet fordított a vallási nevelésre, a hívekkel történő jó kapcsolat ápolására, és a nemzeti erények fejlesztésére.⁶⁰ Azonban a cionista ideológia iránti elkötelezettségéről, amely addigi életét végigkísérte, nem tett említést a városba érkezésekor.⁶¹

A 17 éves Marton eközben kitűzött céljai elérése érdekében magántanulónként kezdett neki középiskolai tanulmányainak. Beiratkozott magántanulónak az erzsébetvárosi gimnáziumba, és több hónapos megfeszített tanulás után 1914-ben letette az érettségi vizsgát.⁶² A budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem jogi karára 1915 téli időszakában iratkozott be, ahol két évet tanult.⁶³ Ebben a periódusban a család anyagi helyzete nem volt igazán stabil, így Marton több esetben üres zsebbel volt kénytelen boldogulni.⁶⁴ Az anyagi akadályok leküzdése érdekében könyvelői-levelezői állást vállalt egy tojásexportőrnél.⁶⁵ Azonban nem költözött a fővárosba, otthon tanult, és csak a szigorlatokra utazott fel.⁶⁶ A háború miatt 1916-tól a rendszeres utazásokat egyre nehezebben lehetett lebonyolítani, így tanulmányait a kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetemen folytatta tovább, és a jogtudományok doktorává is ott avatták 1918-ban.⁶⁷

A rabbi halála után Marton legtöbb energiáját szenvedélyének, az írásnak szentelte. 1912 decemberében második alkalommal közölték saját neve alatt megjelent karcolatát a *Kis-Kükküllő* tárcájában, *Téli mese* címmel. Ekkor még írása kusza, széttagolt, stilisztikailag nem kifinomult, ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy még

⁵⁸ Kósa 1913. 8.

⁵⁹ Krausz József (Debrecen, 1883 – Izrael 1957): A debreceni status quo ante hitközség ortodox rabbi-jának fia. A szászrégeni Pollák-vezette jesivába járt először, utána Slomo Fischer gyulafehérvári rabbi tanítványa lett. Világi tanulmányait Gyulafehérváron és Budapesten végezte, majd 1910-ben doktorátusi fokozatot szerzett filozófiából a müncheni Ludovico-Maximilian Monacensis Egyetemen. A korban egyáltalán nem megszokott módon rabbiképzettsége ellenére cionista mozgalomban vállalt aktív szerepet. 1905-ben budapesti egyetemi éve alatt csatlakozott a budapesti cionista diákegyesülethez, a Makkabeához, majd miután Debrecenben tanítói állást vállalt, ott több kollégájával szövetkezve újtáraindította a város első cionista egyesületét az „Ivrát”. 1953-ban vándorolt ki Izraelbe. In: Ohev salom vrodfe salom... [Szeretem a békét és törekszem a békére...] Megemlékező internetes oldal Dr. Krausz Józsefről. (<https://sites.google.com/site/rossmannkrausz/221> 2017.03.09.); Bató Jomtov 1970: Dr. Krausz József rabbi Az első magyar cionisták egyik kiváló egyénisége. *Új Kelet*, 1970. január 20. 5. (A cikk Krausz József emlékiratai alapján készült.)

⁶⁰ A dicsőszentmártoni zsidó hitközség ünnepe. *Kis-Kükküllő*, 1913. szeptember 7. 2–3.

⁶¹ Bató Jomtov 1970: Dr. Krausz József rabbi Az első magyar cionisták egyik kiváló egyénisége. *Új Kelet*, 1970. január 20. 5.

⁶² Dr. Marton Ernő karrierje. *Múlt és Jövő*, 1932. 22. évfolyam, 278.

⁶³ A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja 1916. 146.; 1917. 147.

⁶⁴ Marton Ernő 1913: Tárca – Shvarc Gusztai szerencsése, *Kis-Kükküllő*, 1913. május 11. 1–2.; Marton Ernő 1915: A zsebemről. *Vármegyei Híradó*, 1915. október 24. 4.

⁶⁵ Lebovitsné Marton Erzs 1963: A szülői házban. *Új Kelet*, 1963. szeptember 6.

⁶⁶ Feuerstein 1987. 305.

⁶⁷ A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja 1917. 98.; 1918. 105.

csak 16 éves.⁶⁸ Ezt követően rendszeresen jelentek meg karcolatai, novellái és versei az újságban, később, 1915-től a *Vármegyei Híradó* hasábjain is hasonló műveket ad közzé, először csak monogrammal, majd később teljes nevét vállalva. Prózai művei mellett rövidesen megjelentek politikai, társadalompolitikai elemzései is. 1913-ban publikált cikkében például a világpolitikai eseményeket és azok Dicsőszentmártonra gyakorolt hatását vizsgálja. Elemzésében nemcsak a világban játszódó történesek háttérét tárja fel, hanem a jövőre menő előrejelzésében egy „rettenetes, új európai háború rémét” vetíti az olvasó elé.⁶⁹ Igaz, ez a megállapítás a korban közhelyként csengett az olvasó közönség fülében.

A *Kis-Küküllő* és *Vármegyei Híradó* újságok nemcsak célközönség tekintetében és külalakban különböztek egymástól, hanem eszmei ellentét is fennállt közöttük. Míg előbbi inkább a város és vármegye polgárságát, addig az utóbbi a helyi arisztokrácia világnézetét tükrözte. Ennek ellenére a szerkesztőségek között jellemző volt az átjárás. Truppel Győző plébános vagy Gyárfás Elemér helyi ügyvéd mindkét lapnál betöltött felelős szerkesztői pozíciót. Marton sem volt kivétel e gyakorlat alól, mivel a *Kis-Küküllő* mellett a *Vármegyei Híradóban* is megjelentek írásai. Valószínűsíthető, hogy az utóbbiban közölt cikkeivel Gyárfás Elemér kérésének tett eleget, aki felfigyelt a tehetséges újságíróra. Gyárfás 1913-tól nemcsak a *Vármegyei Híradó* felelős szerkesztőjének tisztségét töltötte be, de a város legismertebb ügyvédje és fényes politikai karrier várományosa volt.⁷⁰

Köszönhetően tehetségének, szorgalmának és kapcsolatrendszerének, Marton újságíróként hamar figyelemre méltó elismerésre és sikerre tett szert. 1916 augusztusától a *Vármegyei Híradó* szépirodalmi rovatának szerkesztésével bízták meg,⁷¹ ami az első számottevő előrelépést jelentette újságírói karrierjében. Egy évvel később szerkesztőtárs a lapnál,⁷² azonban mivel közvetlen utána a két lapot összevonták, és az új lap *Kis-Küküllő* név alatt működött tovább,⁷³ így 1917 augusztusától már a *Kis-Küküllő*nél folytatta tovább munkáját mint szerkesztőtárs.⁷⁴ Ezt követően az újság felelős szerkesztői állandóan cserélődtek, de Marton 1918 végéig egyfolytában a lap főmunkatársa maradt. 1918-ból részletesebb információ sajnálatos módon nem áll rendelkezésünkre, mivel az 1918-as lapszámok nem lelhetőek fel. Más forrásokból azonban bizonyosra vehető, hogy a lap megjelent, és Marton vezető szerepet játszott működtetésében.⁷⁵

Az újságírói pálya egyesítette benne a szépirodalom iránti vonzalmát és társadalmi problémák iránti érzékenységét. Újságíróként mindkét szenvedélyét lehetősége volt kibontani. Jól érzékelteti Marton írásszenvedélyét egyik saját műve, amelyet

⁶⁸ Marton Ernő 1912: Tárca – Téli Mese. *Kis-Küküllő*, 1912. december 1. 2.

⁶⁹ Marton Ernő 1913: Külpolitika mentes városunk. *Kis-Küküllő*, 1913. február 2. 1–2.

⁷⁰ Sas 2015. 91.

⁷¹ Lásd: *Vármegyei Híradó*, 1916. augusztus 6. 1.

⁷² Lásd: *Vármegyei Híradó*, 1917. augusztus 2. 1.

⁷³ Hírek – „Vármegyei Híradó”, *Kis-Küküllő*, 1917. augusztus 13. 7.

⁷⁴ Lásd: *Kis-Küküllő*, 1917. augusztus 23. 1.

⁷⁵ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 744. oldal. Weissburg Chaim Személyes Hagyatéka, Ben Gurion Archive, Sde Boker, Israel

cselekménye alapján ars poeticájának lehet tekinteni. A történetben szereplő újságíró (ő maga) így válaszol az azt firtató kérdésre, hogy miért muszáj neki írni:

„Muszáj édes fiam, muszáj. [...] Aki egyszer belekóstolt, az már nem tudja abbahagyni. Ha egy téma befészkei magát agyamba, úgy nem megy az ki többet onnan, izgat, megzavarja nyugalma. Muszáj papírra vessem. S mihelyt formába lett szorítva a gondolat, nyugtom van. És ha már le van írva, miért ne legyen kinyomtatva? A többi már csak megszokás épp úgy, mint a cigaretta. Izgatja az embert, de szükségünk van erre az izgalomra. Az írással is így vagyok. Ha nincs téma a fejemben, úgy érzem egészen üres volna. Ha van, akkor meg nagyon nehéz: muszáj kiüríteni. Ez a folyamat addig ismétlődik, míg végre egészen rabja lettem az isteni Múzsának.”⁷⁶

Marton korai írásaiból egy olyan fiatal képe rajzolódik ki, akinek elméjében a világot érintő gazdasági és filozófiai kérdések vagy az emberi kapcsolatok problematikája furakodnak be. Sokat foglalkoztatta a modernizáció és annak negatív hatásai. Úgy vélekedett, hogy a modernizáció igen fontos az emberiség számára, azonban ezt körültekintéssel kell végezni, de hátráltatni sem lehet. Végül arra a következtetésre jut, hogy a jelenség nem fogja megoldani az emberiség problémáit, csak a régiek helyett új nehézségeket teremt.⁷⁷

Az irodalmi munkáiban érződik kulturális háttere, valamint megmutatkoznak zsidó identitáskeresésének aspektusai is. Versei, novelláinak jelentős része tartalmaz utalást a zsidó népre, a Tórára vagy más zsidó kultúrához kapcsolható motívumra – például Jeruzsálem, zsidó kereskedő, zsidó Messiás stb. Egyik hosszabb allegóriákkal és metaforákkal teletűzdelt írásából kiolvasható Marton azon vágya, hogy mélyebben megélje zsidóságát, mint amit a zsidó kultúráról és történelemről olvasott könyvek nyújtanak számára. De a zsidóság mélyebb átérzésének lehetőségét mégis kétséggel kezelte, mivel úgy hiszi, népe nem létezik olyan formában, mint ahogy az az ősidőkben fennállt.⁷⁸

Kiteljesedés: a politika és a cionizmus határán

Marton újságírói munkája és ezzel vállalt közéleti szereplése nyomán ismerkedett meg Gyárfás Elemérrel. Gyárfás, miután 1909-ben ügyvédi oklevelét kézhez vette, Dicsőszentmártonban nyitott ügyvédi irodát, és aktívan bekapcsolódott a vármegye politikai életébe. Világnézetét a konzervativizmus és keresztény szellemiség határozta

⁷⁶ Marton Ernő 1913: Tárca – Kisvárosi alakok. *Kis-Kükküllő*, 1913. június 8. 2–3.

⁷⁷ Marton Ernő 1913: Tárca – Perpetou. *Kis-Kükküllő*, 1913. október 26. 1–3.; Marton Ernő 1913: Tárca – Dani bá. *Kis-Kükküllő*, 1913. február 2. 2.

⁷⁸ Marton Ernő 1917: Formátlan akarás. *Vármegyei Híradó*, 1917. április 25. 1–2.

meg.⁷⁹ A vegyes nemzetiségű vármegye realitásait felismerve, a magyar nemzeti állameszme keretein belül elvetette a nemzetiségek asszimilációjára irányuló törekvéseket, és szorgalmazta az összefogást a románsággal.⁸⁰ Gyárfás nemzetiségi kérdésben vallott toleráns nézeteivel magyarázható, hogy titkáráként egy olyan személyt alkalmazott, aki nyíltan tagja volt egy nem magyar nemzeti mozgalomnak.

Hároméves frontszolgálat után, 1917-ben Gyárfás Elemért Kis-Küküllő vármegye főispánjává nevezték ki. Az új főispán az akkor joghallgató és újságíró Marton Ernőt alkalmazta titkáráként. A főispáni titkár feladatát az irodai teendők ellátása és a főispán munkájának megkönnyítése képezte.⁸¹ Titkári teendőit lelkiismeretesen és precizitással végezte, képességei nagy segítségére voltak az adminisztrációs feladatok elvégzésében. Majdani kollégája, Jámbor Ferenc talán kissé túlzó visszaemlékezése szerint olyan szépen fogalmazott, hogy a belügyminisztériumban is csodájára jártak. Emellett *„nem is kellett jegyezze a vármegyei üléseket, olyan feje volt, hogy ötórás ülés után emlékezetből csodálatos pontossággal állította össze a jegyzőkönyveket”*.⁸²

A nemzetiségekkel való megbékélés igen közkedvelt idea volt a vármegyében, Sípos Domokos író is hasonló, a kormány nemzetiségi programjával ellentétes gondolatokat fogalmazott meg ekkor.⁸³ A nemzetiségi kérdés és a modern eszmékre való fogékonyság alapozta meg a Sípos és Marton közti barátságot. Azonban a forradalom felszínre emelte a magyar és zsidó nemzeti törekvések nyomán vallott nézetkülönbségeket.⁸⁴

A háború nyomán keletkezett szociális problémák Dicsőszentmártont sem kerülték el, szűkös anyagi javak, hadiözvegyek vagy épp árván maradt gyerekek gondjaira igyekezett megoldást találni a város vezetősége. Marton cikkeiben többször is felhívta a figyelmet ezekre a gondokra, és sürgette a lakosságot, hogy aktívan kapcsolódjanak be a segítő programokba. Többek között azért kardoskodott, hogy a lakosság vegyen részt az árvák és özvegyek támogatása céljából a Vöröskereszt által rendezett estélyeken,⁸⁵ vagy a rekvirálásban mutasson együttműködést, mivel a beszedett javak az éhezőket fogják segíteni. E téma kapcsán közölt véleményeiben megtalálható a kaszocialista eszmerendszer egyes elemei is: *„így valósul meg [a rekvirálással] az abszolút egyenlőség és testvériség életbeszökésének halvány sejtése, Marx és Lasalle indexre tett álmainak megvalósulása, a kommunizmus eszméjének klasszikus formában való gyakorlatba hívása”*.⁸⁶ Gyanítható, hogy a „szocialista” fellángolást olvasmányai és a háború hátországra tett hatása indították el benne, ez az irányultság később is jelen volt politikai gondolkodásában.

⁷⁹ Horváth 2012. 99–103.

⁸⁰ Horváth 2012. 106.

⁸¹ Főispáni titkár szócikk In: Pallas Nagylexikon. VII kötet, 433.

⁸² Jámbor Ferenc 1960: Egy szál virág. *Új Kelet*, 1960. Szeptember 1. 3.

⁸³ Kovács 1990. 50.

⁸⁴ Lebovitsné Marton Erzs 1963: A szülői házban. *Új Kelet*, 1963. szeptember 06.

⁸⁵ Marton Ernő 1916: Az árvákért és özvegyekért... Vöröskereszt estély, *Kis Küküllő*, 1916. január 9. 1.

⁸⁶ Marton Ernő 1916: Rekvirálás. *Vármegyei Híradó*, 1916. február 20. 3.

A szociális kérdésekben mutatott érdeklődése és szakértelme abban segítette, hogy a háború utolsó évében a Küküllő megyei Hadigondozó igazgatójává nevezték ki.⁸⁷

1917–1918 között a vármegyei adminisztrációban végzett munkája és politikai életében betöltött szerepe összefonódott újságírói tevékenységével. A vármegyét és a várost érintő döntésekről első kézből értesült, azokról írt tudósításait a *Kis-Küküllőben* közölte. Szerkesztői kinevezése után a lap igazi politikai hetilappá vált, amely az általános politikai hírektől egyre inkább az elemzések, véleménycikkek irányába sodródott. Írásaiban többnyire a tények leírására koncentrált, azonban néhány cikkében felsejlenek politikai és társadalmi kérdésekben vallott elképzelései is. Véleménye az, hogy egészséges magyar öntudatot szükséges kialakítani az országban, amely nem hagyhatja figyelmen kívül a nemzetiségi követeléseket sem.⁸⁸ Emellett a nemzetek függetlenségének biztosítékául nem a háborút tekintette, hanem a nemzetközi jogrendet és demokratikus államberendezkedést, amelyek erőszakos annexió, vagy más népek megsarcolása nélkül örökölhetnek az államok függetlensége felett.⁸⁹

A háború végén írt egyes cikkei arról árulkodnak, hogy képes volt objektíven, társadalomtudományi módszertant felhasználva megvizsgálni különböző társadalmi, politikai és közéleti kérdéseket. Így tett a vidéki sajtó problémájának kifejtésével is. Az ő szemléletében a sajtó a háború alatt átalakult kvázi hírszolgáltatóvá, ami a hírlapirodalom fővárosi centralizációjához és a vidéki sajtó elsorvadásához vezetett. Szerinte fontos lenne egy differenciált vidéki sajtó kiépülése, amely a helyi problémákat helyi szinten tudná elemezni és kiértékelni, valamint megfelelő megoldást javasolni rájuk.⁹⁰ Ahogy látható, a háború végére kiteljesedett az újságírói hivatásban, de politikusi és társadalomtudósi készségeinek is megjelentek első jelei.

A cionista gondolatiság kialakulásában Martonnál elsősorban barátai és rokonai befolyása játszott szerepet. Már édesapja elültette benne az ígéret földjére való visszatérés gondolatát, igaz, ezt apja még szigorúan a Tóra tanításainak figyelembevételével képzelte.⁹¹ Weissburg Chaim,⁹² az erdélyi cionizmus egyik legfontosabb alakja több évig Dicsőszentmártonban végezte az elemi iskolát, itt pedig jó baráti viszonyba került a négy évvel fiatalabb Martonnal. Chaimot már ekkor a zsidó nemzet kérdésköre kötötte le, később kis cionista egyesületeket hozott létre, az elsőt középiskolás korában Marosvásárhelyen.⁹³ Marton és Chaim fiatal éveik alatt továbbra is jó kapcsolatban

⁸⁷ Dr. Marton Ernő karrierje. *Múlt és Jövő*, 1932, 22. évfolyam, 278.

⁸⁸ Marton Ernő 1917: A vidéki sajtó hivatása és feladatai. *Kis Küküllő*, 1917. szeptember 4. 1.

⁸⁹ Marton Ernő 1917: Dereng Már. *Kis Küküllő*, 1917. december 12. 1.

⁹⁰ Marton Ernő 1917: A vidéki sajtó hivatása és feladatai. *Kis Küküllő*, 1917. szeptember 4. 1.

⁹¹ Marton Ernő 1920: Korok és országok pészáchjai. *Új Kelet*, 1920. április 1. 22–25.

⁹² Weissburg Chaim: (1892, Diósfalu–1959, Izrael). Ügyvéd, cionista vezető. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, ahol belépett az 1903-ban alapított Makkabea zsidó főiskolás diákok szervezetébe. 1915-ben orosz fogságba esett, ahol fogolytársai körében terjesztette a cionista eszmét. 1918-as hazatérését követően Erdélyben telepedett le, és részt vett az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség létrehozásában és a cionista intézményrendszer kiépítésében. Főként a Palesztina-munka területén, erdélyi zsidók palesztinai letelepítésében vállalt részt. 1925-ben maga is kivándorolt Izraelbe. Lásd: Gidó 2009. 505.

⁹³ Weissburg Chaim memoárja, 10. dosszié, 41. Weissburg Chaim Személyes Hagyatéka, Ben Gurion Archive, Sde Boker, Israel.

maradtak, az ifjú cionista szemléletmódja bizonyosan nagy hatást gyakorolt barátjára is. Sógora, Krausz József, az apját követő dicsőszentmártoni rabbi már gyerekkorától aktívan részt vállalt a cionista mozgalomban. Marton Dávid, szombathelyi nagybátyja és annak gyerekei szintén a cionizmus híveinek számítottak,⁹⁴ így rokonaitól is érhettek efféle impulzusok. Ideológiai beállítottságának igazi alapot vallási neveltetéséből adódó zsidó identitása és olvasmányai nyújtottak. Cionista gondolkodása csak később, budapesti egyetemista éve alatt kristályosodott ki és tisztult le számára. Budapesten cionista körök aktív részvevője lett, így a Makkabea előadásait látogatta,⁹⁵ és más cionista vezetőkkel barátkozott. Megvásárolta a fellelhető cionista irodalmat, ezeket hazatérve tanulmányozta.⁹⁶

A dicsőszentmártoni cionista egyesületet saját emlékei szerint Weissburg Chaim alapította 1914-ben.⁹⁷ Az egyesület létrejöttének pontos körülményei nem ismertek, de valószínűsíthető, hogy az 1913 nyarán, Chaim által Marosvásárhelyen rendezett cionista gyűlés után került rá sor. Az egyesület tagjai jellemzően a város fiataljaiból verbuválódtak. Krausz József rabbi az ortodox elvekkel ellentétben hallgatolagos szimpátiával viseltetett a szervezet iránt, ezzel is elősegítve annak kibontakozását. A dicsőszentmártoni cionista ifjúsági egyesület a „Makkabea” nevet vette fel,⁹⁸ és 1914-ben mutatkozott be Kis-Küküllő vármegye zsidóságának. A Makkabea „púrimi-ünnepséget”⁹⁹ rendezett március 8-án a helyi kávéházban. A nagyszámú érdeklődő¹⁰⁰ és az egyesület jól kidolgozott programja biztosította az ünnepély sikerességét. Könnyed, játékos estet rendeztek, amelyen viszont elhintették a cionista propaganda egy-egy magvát.¹⁰¹

Marton aktív szerepet vállalt a szervezetben, így részt vett a fent említett ünnepség lebonyolításában is, és előadásokat tartott a szervezet összejövetelein.¹⁰² A vármegye közéletében betöltött tisztségei miatt azonban tartózkodott vezető beosztás elvállalásától. Ugyanis a kis cionista egyesület tevékenysége nem maradt figyelmen kívül a város nyilvánossága előtt. 1915 ősszén a *Vármegyei Híradó* egyik tudósításában a cionizmus témáját járta körül. A cikk írója támogatta a mozgalmat, mivel szerinte „*ha másoknak lehet büszkeség sovínisztának lenni, nekik [zsidóknak] miért ne szabadna ezt, sőt fokozottan annak kell lenniük, mert a renegátok sorsa soha sem irigylendő, de az asszimilálódott zsidónak még hetedízigen is szemébe vágják, hogy: te zsidó*”.¹⁰³

⁹⁴ Kelbert 2016. 67.; Löwinger 1974. 169.

⁹⁵ Makkabea. *Zsidó Szemle*, 1915. október 5. 3–4.

⁹⁶ Lebovitsné Marton Erzsi 1963: A szülői házban. *Új Kelet*, 1963. szeptember 6.

⁹⁷ Weissburg Chaim memoárja, 10. dosszié, 764

⁹⁸ Hírek/Cionista élet Erdélyben. *Zsidó Szemle*, 1913. december 1. 12.

⁹⁹ Púrim: „sors ünnepe”. Örömnöpp az Eszter könyvében leírt eset emlékére, melynek során a perzsa fogság idején a gonosz Hámánnak a zsidóság elleni ármánykodása megghiúsult.

¹⁰⁰ Nemcsak a város zsidósága, de a vármegye zsidósága is igen nagy érdeklődést mutatott az esemény iránt. Lásd: Hírek/Izraelita purimi multság. *Vármegyei híradó*, 1914. március 8. 4.

¹⁰¹ Az elszavalt versek valamint elénekelt zsidó-cionista dalok mellett Vértess Ákos tartott előadást a cionizmusról és Marton Ernő népi-zsidó jelenetet idéző történetet adott elő. Lásd: Hírek/Purim-ünnepély Dicsőszentmártonban. *Zsidó Szemle*, 1914. március 15. 11.

¹⁰² Marton Ernő 1914: Májim Genovim. *A vallás*, 1914. április 10. 2.

¹⁰³ Vasárnapi krónika. *Vármegyei híradó*, 1915. október 10. 2–3.

Egy másik lapszámban ugyanaz az ismeretlen szerző már a helyi szervezetet állította középpontba. Állítása szerint a városban már egy ideje „különös hangon tárgyalják” a helyi zsidó egyesületet. Így mivel ő nem volt teljesen tisztában a szervezet jellemzőivel és céljaival, annak vezetőjét kérdezte meg ezekről. Az elnök válaszai nyíltan vázolták a cionista mozgalom fő céljait, így a zsidó asszimiláció elleni küzdelmet, egységes zsidó nemzet létrehozását, és egy zsidó nemzeti otthon megteremtését Palesztina területén.¹⁰⁴ Mivel a cikk álnév alatt íródott, az írója kilétét nem ismerjük, azonban a retorikai fordulat és a cikk stílusa arra enged következtetni, hogy Marton Ernő lehetett a szerző. Az újságban betöltött vezető pozíciója, és abból adódó lehetőségei teszik még valószínűvé állításunkat. A cikk azt a célt szolgálta, hogy megismertesse a zsidó nemzeti ideológiát a város közvéleményével, és bővítse szimpatizánsainak körét.

Marton nem tartózkodott permanensen Budapesten tanulmányai alatt, így a fővárosi cionista diákegyesülethez sem csatlakozott, néhány rendezvényüket lehetőség szerint azért meglátogatta, és sikerült olyan kapcsolathálót kiépítenie, amely alapján a szervezetben „elvarátnak” titulálták.¹⁰⁵ A háború következtében a dicsőszentmártoni cionista egyesület aktivitása is alábbhagyott, így a háború utolsó két évében valószínűleg ő sem végzett cionista munkát egyetlen szervezetben sem.

Annál inkább 1918-ban, amikor is a dicsőszentmártoni zsidóság a cionista szervezet és az abban tevékenykedő ifjak segítségére szorult. Az őszirózsás forradalom során megalakult helyi nemzetőrség a zsidóktól kívánta beszédni elmaradt zsoldját. A zsidó közösség vezetői, köztük a hadifogságból hazatért Weissburg Chaim, Marton Ernő, Krausz József rabbi és Erdős Izor hitközségi elnök a forradalmi eseményeket szem előtt tartva a veszélyt azzal hárították el, hogy a hitközséget bevonva megalakították a Dicsőszentmártoni Zsidó Nemzeti Tanácsot.¹⁰⁶ A tanácson belül megszervezett és felfegyverzett nemzetőrség pedig járőrözésbe kezdett, így védve meg a helyi zsidóságot.¹⁰⁷ A Dicsőszentmártoni Zsidó Nemzeti Tanács Intéző Bizottság tagjai – ideértve Marton Ernőt – zsidó nemzetiségűnek titulálták magukat, és tudtára adták a magyar és román nemzeti tanácsoknak, hogy bármilyen zsidóságot érintő ügy ezt követően az ő hatáskörükbe tartozik.¹⁰⁸

A forradalmi események lehetőséget biztosítottak Marton számára addig nyilvánosan nem hangoztatott polgári radikális eszméinek kinyilvánítására is. Jászi Oszkár nyomán¹⁰⁹ elkezdte a helyi nagybirtokos és dzsentriosztály bírálatát, mindezt pedig nem is a legdiszkrétebb formában, hanem a dicsőszentmártoni vármegyeháza erkélyéről tartott napi szónoklataiban.¹¹⁰ Weissburg Chaim visszaemlékezésében meggyőzően állítja, hogy Marton cselekedeteit nem annyira erős ideológiai

¹⁰⁴ Vármegyei krónika. *Vármegyei híradó*, 1915. október 17. 2–3.

¹⁰⁵ A legelső zsidó népközség. *Zsidó Szemle*, 1918. december 29. 15.

¹⁰⁶ A legelső zsidó népközség. *Zsidó Szemle*, 1918. december 29. 15.

¹⁰⁷ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 765. In: Weissburg Chaim Személyes Hagyatéka...

¹⁰⁸ A dicsőszentmártoni szervezkedés. *Zsidó Szemle*, 1919. január 12. 2.

¹⁰⁹ Litván 2005. 47.

¹¹⁰ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 775.

elkötelezettség motiválta, inkább Jászi Oszkár iránt érzett rokonszenve és a budapesti politika-közeleti karrier lehetőségének ábrándképe.¹¹¹ Azonban a szónoklatok nemcsak a nehezményezett dzsentriosztályt bőszítették fel, olyannyira, hogy szónok megölésével kezdtek fenyegetőzni, de a dicsőszentmártoni zsidóságot is kényelmetlen helyzetbe hozták. A forradalmi eseményeken felbuzdulva Marton és Sípos Domokos elindultak a forradalom eszméinek terjesztésére, de a meglátogatott falvakban tapasztalt közöny csalódással töltötte el őket, és hamar abbahagyták „küldetésüket.”¹¹²

Eközben Kolozsváron elkezdődött az erdélyi cionista ernyőszervezet megalakítása, a szervezkedésben csak kis mértékben vette ki részét.¹¹³ A kolozsvári szervezkedés és a Dicsőszentmártonban bekövetkezett felforgató események válaszául elé állították az ifjú újságírót. Két lehetőség közül választhatott: nyitva állt előtte a régóta dédelgetett karrierlehetőség Budapesten, amely régi vágyát teljesítette volna be, másfelől a felkínált szerkesztői állás a Kolozsváron megjelenő új zsidó-cionista hetilapnál. Látszólag mind a két lehetőség mögött valós ajánlatok álltak.¹¹⁴ Mivel erős cionista meggyőződését nem kívánta feladni, és felismerte a politikai realitásokat, bármilyen nehezebbre is esett, végül a kevesebb hírnévvel és sikerrel kecsegtető második lehetőséget választotta. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy így lehetősége nyílt egy kis vidéki lapból pestiekkel megegyező színvonalú újságot kreálni.¹¹⁵ Az *Új Kelet* első száma 1918. december 19-én jelent meg Kolozsváron. Újságírói és elkötelezetten cionista karrierje ennél a lapnál folytatódott Erdély „első városában”.

Összegzés

Marton Ernő, a dicsőszentmártoni rabbi ambiciózus fia tudatosan képezte magát, akár apja akarátának ellenszegülve is, és tudatosan építette karrierjét a kisváros keretei között. Először az iskolában tűnt ki szorgalmával és tudásával, majd vallási tanulmányai fejlesztették képességeit, de a legnagyobb sikert mégis újságírói karrierjének elindulása hozta meg számára. Ez abban állott, hogy eredményesen tudott egyszerre több párhuzamos tevékenységet is kiemelkedően végezni. Miközben helyettesítő rabbiként dolgozott, az érettségire tanult, jogi tanulmányai alatt pedig újságíró, főispáni titkár valamint a cionista szervezet tagja volt.

¹¹¹ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 792.

¹¹² Lebovitsné Marton Erzsi 1963: A szülői házban. *Új Kelet*, 1963. szeptember 6.

¹¹³ A dicsőszentmártoni szervezkedés. *Zsidó Szemle*, 1919. január 12. 2.

¹¹⁴ Az új cionista lap szerkesztői tisztségére Weissburg Chaim ajánlotta és kérte fel Martont. Lásd: Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 775. Egy másik visszaemlékezés szerint a belügyminisztériumból ezekben az időkben kapott állásajánlatot fogalmazói állásra, és úgy tűnt, el is fogadja azt. Lásd: Jámbor Ferenc: Egy szál virág. *Új Kelet*, 1960. Szeptember 1. 3.

¹¹⁵ Weissburg Chaim memoárja, 27. dosszié, 799–800.

Mivel karrierlehetőség szempontjából a cionizmus kezdetben nem kecsegtetett pozitív kilátásokkal, így inkább a magyar politikában és közéletben építette életpályáját.

Marton tudatosan fejlesztette képességeit, és dicsőszentmártoni évei végén már érett és határozott világnézettel rendelkező személyiség volt. Családi háttere és a városi ortodox zsidó közösség hatásának következtében erős zsidó identitása alakult ki, amelyet következetesen vállalt is. Ez nagyfokú teológiai és kulturális ismerettel párosult. Felsőfokú tanulmányai és olvasmányai elősegítették társadalomtudósi szemléletmódjának kialakulását, a közigazgatásban végzett munkájával együtt az egyetemről jogi közigazgatási tudást, tapasztalatot is kapott. Irodalmi tehetségét több módon is kamatoztatta, de az újságírásban tudta leginkább kibontakoztatni. A gyerekkorától formálódó cionista szemlélet a későbbiekben aktív elköteleződéssé alakult.

Életpályájának megválasztásában azonban bizonytalanak mutatkozott. A fiatalkorában átélt párhuzamos, néha ellentétes élethelyzetek, eszmék és betöltött szerepek folytán dilemmába került. Elég itt csak a zsidó és a magyar kultúra ellentétére gondolni. Előbbiben nevelkedett fel, míg utóbbiban alkotott. De nem kevésbé igaz ez a magyar közéletben és cionista szervezetekben betöltött szerepére sem. Cionista érzülete ellenére szeretett volna komoly karriert befutni a fővárosi magyar politikában. Nem volt egyértelmű, hogy milyen úton indul el, ez a kettősség a háború utolsó hónapjáig élt benne, a forradalmi események pedig mindkét lehetőség felé utat nyitottak. Végül azonban a realisabbnak látszó opciót választotta, és talán szíve is inkább ehhez húzott jobban.

A leírtak alátámasztják Gidó Attila azon álláspontját, miszerint Marton Ernő az erdélyi cionisták azon első generációjába tartozott, akik ideológiai beállítottságuktól függetlenül magyar kulturális háttérrel rendelkeztek.¹¹⁶ Emellett arra a sokszor hangoztatott kérdésre is sikerült választ találni, hogy fiatal kora ellenére miként tudta Marton Ernő az *Új Kelet* szerkesztőségi pozícióját elnyerni. Ambíciója, tapasztalata és ideológiai elkötelezettsége a legkézenfekvőbb válaszok erre a kérdésre.

FORRÁSOK ÉS HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja az 1915–1916 tanévre. Budapest. 1916, 1917.

A dicsőszentmártoni „Báró Eötvös Intézet” állami elemi és gazdasági felső népiskola értesítője az 1873-188 1/2 tan évekről. Marosvásárhely, 1883.

¹¹⁶ Gidó 2009. 26.

- A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Almanachja az 1917–1918-as félévre.* Kolozsvár. 1917, 1918.
- Cohen, Yitzchok Yosef 1988: *Ha-hami Trannsylvania 1630–1944 I [Erdély bölcsei 1630–1944 I]*, Jeruzsálem.
- Domán István 1990: A magyarországi jesivák növendékeinek szerepe a magyar nyelves kultúra megőrzésében – idegenben. In: Fejős Zoltán-Küllös Imola: *Vallásosság és népi kultúra a határoinkon túl.* Budapest.
- Domán István 2002: *A hagyományos zsidó oktatás Magyarországon. A Magyarországi talmudiskolák tanítási és nevelési módszerei.* Elhangzott a Zsidó oktatás, nevelés – 125 éves az Országos Rabbiképző Intézet című konferencián (Budapest, 2002. december 17–18.) (<http://www.or-zse.hu/resp/mtud2002-doman.htm> 2017-08-31).
- Feuerstein Emil 1987: Egy marék virág. A magyar ajkú zsidóság szellemi öröksége. II kötet, Tel Aviv.
- Gidó Attila 2009: *Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918–1940).* Csíkszereda.
- Haim Genizi, Yehuda Friedländer, Frojimovics Kinga 2005: *Duschinszky Mihály rákospalotai főrabbi válogatott beszédei.* Budapest.
- Horváth Sz. Ferenc 2012: Az egyensúly embere. Katolikus válságtudat és vezetésvágy Gyárfás Elemér politikai gondolkodásában. In: Bárdi Nándor & Tóth Ágnes (eds.): *Egyén és közösség. Tanulmányok.* Zenta.
- Katz, Jakov 1999: *Végzetes szakadás.* Budapest.
- Kelbert Krisztina 2016: *Szemtől szemben: képek a szombathelyi zsidóság történetéből.* Szombathely.
- Kelemen Miklós: Halmágyi Samu (1880–1962), In: Unitárius Élet (<http://tudastar.unitarius.hu/pantheon/pdf/halmagyisamu.pdf> 2017.08.28.).
- Kósa Sándor 1903; 1904; 1905; 1906; 1907; 1908; 1909; 1910 1913: *A dicsőszentmártoni Polgári fiú-, polgári leány és elemi iskola értesítője.* Dicsőszentmárton.
- Kovács István 1990: *Sípos Domokos. Monográfia.* Bukarest.
- Kőbányai János 2014: *Szétszalazás és újraszövés. A Múlt és Jövő, a Nyugat és a modern zsidó kultúra megteremtése.* Budapest.
- Litván György 2005: Jászi Oszkár és a zsidókérdés. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában.* Budapest
- Löwinger Ábrahám Albert 1974: *Vasi Zsidók. A vasi zsidók emlékére a mártírhalált szenvedett vas megyei zsidóságnak.* Jeruzsálem.
- Moskovitz Cvi 1999: *Jesivák Magyarországon. Adalékok a zsidó hitközségek 1944. áprilisi összeírásának történeti értékeléséhez.* Budapest.

Sas Péter 2015: Hetven éve hunyt el Gyárfás Elemér (1884–1945), az Erdélyi Római Katolikus Státus világi elnöke. In: *Egyháztörténeti Szemle*, XVI/4.

Szabó Imre 1938: *Erdély zsidói*. Cluj.

Újvári Péter 1929: *Zsidó lexikon*. Budapest.

Zichy Hermán gróf, Derestye Gy. M. (szerk.) 1896: *Magyar zsidók a Millenniumon: Művelődéstörténeti tanulmány*. Budapest.